

ДВАДЦЯТИП'ЯТИТОМНЕ ВИДАННЯ ТВОРІВ ІВАНА ФРАНКА: ЛЬВІВСЬКИЙ ВНЕСОК

В статті висвітлена історія реалізації науково-видавничого проєкту 1940–1941 років з підготовки до друку ювілейної двадцятип'ятитомної збірки літературно-художньої спадщини Івана Франка й виокремлено внесок співробітників львівського відділу Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР. З'ясовано, що саме на львівських філологів на чолі з академіком М. Возняком була покладена основна робота з розшуку, відбору і наукової перевірки текстів творів, забезпечення їх мовно-стилістичного оформлення, складання науково-довідкового апарату видання та ін. Вказано на причини, які обумовлювали труднощі і неподолані перешкоди у своєчасному виконанні завдання. Воно виявилось для керівництва Інституту і його підлеглих, основних упорядників і редакторів у Львові, значно складнішим, ніж уявлялося спершу і повністю досягти заплановане не вдалося. До початку німецько–радянської війни Держлітвидав України спромігся видати всього два томи творів І. Франка, хоча колектив львівських вчених передав до друку науково опрацьований комплект творів з двадцяти томів. Німецько-радянська війна перервала подальший видрук. Показано, що спроби М. Возняка у нових суспільно-політичних умовах післявоєнного періоду, які залишали для нього вкрай скромний простір творчої діяльності, завершити видання усіх томів двадцятип'ятитомника виявилися зрештою невдалими.

Ключові слова ● Іван Франко, двадцятип'ятитомне видання, львівський відділ Інституту української літератури ім. Т.Г. Шевченка АН УРСР, упорядники, редактори, М. Возняк.

Відомо, що повне видання творів Івана Франка не лише за його життя, але й за сто років після його смерті не надруковане. Ба більше, ми досі не маємо жодного повноцінного видання його величезної творчої спадщини, представленою прозовими і поетичними творами, художніми перекладами,

різноманітними науковими працями, політичними трактатами, публікаціями джерел, газетними оглядами, рецензіями тощо – всього понад шість тисяч публікацій, що істотно ускладнює їх належне вивчення та донесення до широкого загалу. Тим кільком зібранням генія української культури, що вийшли впродовж усього радянського періоду, властиві не лише неповнота, але й, на жаль, спотворення, перекручення, а часом і фальсифікації цілої низки текстів. Це повною мірою стосується і найповнішого 50-томного зібрання Франкових творів, що готувалося академічним Інститутом літературим. Т. Г. Шевченка в тісній координації з іншими установами Секції суспільних наук АН УРСР, зокрема Інститутом суспільних наук (тепер – Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України) та Львівським державним університетом ім. І. Франка¹, яке загалом, як слушно вважає М. Легкий, «претендує на найбільш купюроване видання».

¹ Виходу цього монументального багатотомника, безпрецедентного для едиційної практики України, передував тривалий підготовчий процес. Робота над його виконанням розпочалася наприкінці 60-х років ХХ ст. У 1969–1970 роках проєкт активно обговорювався на сторінках «Літературної України». Тож фактично робота з видання п'ятдесятитомного (у 52 книгах) «Зібрання творів» Франка тривала майже два десятиліття і вимагала значних зусиль видавців, організаторів видавничої справи і насамперед колективу науковців-упорядників, у тому числі істориків і літературознавців Інституту суспільних наук, які брали участь в упорядкуванні чотирьох томів. Історики Інституту (Я. Ісаєвич – редактор тому), В. Гавриленко, В. Грабовецький, Я. Грицак, Г. Ковальчак, І. Мицько, В. Нечитайло, Я. Полотнюк, Ф. Стеблій, С. Трусевич (упорядкування і коментарі) впорядкували 46-й том у двох книгах (історичні праці), а працівники відділу української літератури Р. Кирчів, М. Родько, С. Трофимук, І. Моторнюк, Г. Нудьга і Л. Сенік під керівництвом С. Щурата уклали і підготували 26-й, 27-й і 28-й томи (літературно-критичні праці письменника 1876–1892 років). Загальний обсяг підготовлених співорбінниками Інституту суспільних наук чотирьох томів сягав майже ста друкованих аркушів. 10 квітня 1974 року на засіданні бюро Відділення літератури, мови та мистецтвознавства АН УРСР, на якому розглядалося питання про перебіг підготовки п'ятдесятитомного видання творів І. Франка, було стверджено, що ця робота в основному завершена. Зокрема, зазначалося, що Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка підготував 38 томів; Інститут суспільних наук – 4; Інститут історії – 2; Інститут економіки – 2; Інститут філософії – 1; Львівський державний університет – 3 томи. Проте через відсутність паперових лімітів видання своєчасно не розпочалося. І лише у 1974 р. видавництво «Наукова думка» приступило до практичного здійснення цього капітального видання, хоча жоден з томів ще не був переданий до видавництва, не було розроблено й уточнених графіків проходження томів через редколегію, вчену раду та подачі їх до видавництва. Ба більше, як зазначалося у постанові згаданого засідання бюро Відділення, з огляду на те, що з часу підготовки перших томів минуло понад п'ять років, «виникла потреба дещо доопрацювати підготовлені до друку томи». Кожен з томів проходив в Інституті літератури АН УРСР на засіданнях як відділу, так і редколегії, повторне обговорення. Було створено контрольну текстологічну комісію, яка провела велику роботу щодо перевірки підготовлених томів та надання практичної допомоги упорядникам. Було розширено склад редколегії. Схваливши роботу Інституту літератури АН УРСР, Бюро Відділення одночасно зобов'язало дирекцію інституту «вжити заходів для завершення підготовки томів до друку з тим, щоб забезпечити вихід у світ п'ятдесятитомного видання не пізніше 1981 р. – до 125-річчя з дня народження І. Франка» (Науковий

Повні видання творів класиків української літератури в ті часи завжди були справою дуже складною для виконавців, зважаючи насамперед на специфіку суспільно-політичних і науково-організаційних умов, у яких здійснювали їх підготовку. Це засвідчує й історія з підготовкою до друку і публікацією 25-томного видання творчого доробку І. Франка, який передбачалося випустити у світ 1941 року до 85-річчя від дня його народження і 25-річчя від дня смерті.

Метою цієї статті є актуалізація проблеми, яку спеціально не вивчали сучасні українські історики і літературознавці.

Науково-видавничий проєкт 1940–1941 років був детермінований не стільки згаданими «ювілейними» датами, скільки суспільно-політичними обставинами, що виникли в Західній Україні після її приєднання в 1939 році до СРСР. За словами Володимира Дорошенка, видання двадцятип'ятитомника І. Франка мало засвідчити, що «... радянська влада шанує культурні надбання Західної України та заслуги тих діячів, які боролися за кращу долю свого краю, бо й сама ця влада, мовляв, на те й прийшла, щоб визволити єдинокровних братів з-під корми польських панів і капіталістів – духовної і економічної»². Відповідна

архів Президії НАН України. Ф. Р-251. Оп. 13. Спр. 706. Арк. 70-71). Однак видрук томів завершився у 1986 році, а у 1988 році видання було відзначене Державною премією Української РСР ім. Т. Г. Шевченка і нагород удостоєні науковці Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка, «котрі зробили найбільш вагомий внесок у загальну справу: М. Бернштейн, Н. Вишнеvsька, Б. Деркач, І. Дзевєрін, О. Засенко, О. Мишанич, Ф. Погребенник, М. Яценко» (*Бондар М.* Нова українська література // Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, 1926–2001: Сторінки історії, 75 / Відп. ред. та упоряд. О. В. Мишанич. Київ, 2003. С. 140). Цікаво, що серед лауреатів не виявилось жодного представника інших установ, які спільно готували зібрання, очевидно тому, що основне навантаження лягло на співробітників київського Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР, які виступали головними упорядниками, авторами коментарів, науковими редакторами більшості томів (*Бондар М.* Нова українська література. С. 140). Однак доводиться визнати, що вагомий внесок літературознавців Інституту суспільних наук АН УРСР у згаданий спільний проєкт їхні київські колеги воліють не помічати. (Див.: *Там само*). Тим більше прикро це констатувати, що судячи з акту передачі підготовлених томів творів І. Франка з архіву Інституту суспільних наук АН УРСР, які 17 вересня 1975 року передав учений секретар Інституту Іван Патер, а їх прийняв відповідальний секретар редколегії з видання творів І. Франка, старший науковий співробітник Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР Федір Погребенник у присутності одного з упорядників названих томів Любомира Сеніка, літературознавці ІСН передали до Києва не три, а чотири томи підготовлених до друку праць письменника. На жаль, не вдалося встановити, яка виявилася доля 40-го (за тодішньою нумерацією) тому, упорядниками якого були Р. Кирчів, С. Щурат, Л. Сенік, М. Вальо, М. Родько, Г. Нудьга, І. Моторнюк, Л. Мельничук, З. Нестер, С. Трофимук (Акт передачі томів творів Івана Франка із архіву Інституту суспільних наук АН УРСР. 17 вересня 1975 р. (Копія) // Власний архів автора).

² *Дорошенко В.* Огнище української науки. Наукове товариство імені Т. Шевченка. Нью-Йорк; Філадельфія, 1951. С. 48.

протокольна постанова політбюро ЦК КП(б)У³ і рішення Президії АН УРСР на початку 1940 року спрямували зусилля вчених Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР на розв'язання проблеми – «дати широким радянським читачам перше науково вивірене видання художніх творів і вибраних літературно-науково-критичних праць І. Франка»⁴.

У наказі від 16 травня 1940 року Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР зазначено: «Нам треба ... напружити всі сили і дати українському народові спопуляризувати до ювілею цінну літературну спадщину Івана Франка»⁵. Це завдання стало центральним, найважливішим у тематичному плані Інституту за 1940 рік. Вся робота з підготовки наукової перевірки текстів, складання наукового апарату видання концентрувалася у Львівському відділі – філіалі Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР, що розпочав свою діяльність 1 лютого 1940 року під керівництвом фундатора наукового франкознавства академіка Михайла Возняка⁶. Головну частину підготовчої праці виконували наукові співробітники відділу, зокрема Кирило Студинський, Михайло Тершаковець, Марія Деркач, Яким Ярема, Володимир Радзикович, Михайло Соневицький, Степан Щурат, Григорій Лужницький, Юрій Стефаник, Іван Романченко, Ярослав Чума, Докія Приступа, Веніамін Гуфельд, а також старший науковий співробітник львівського відділу Інституту мовознавства АН УРСР Василь Сімович, якого було призначено відповідальним мовним редактором

³ Протокольна постанова політбюро ЦК КП(б)У від 10 січня 1940 р. зобов'язувала Держлітвидав УРСР видати до травня 1941 року повне зібрання творів Івана Франка, а Інститут української літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР «взяти участь у підборі та перевірці текстів творів письменника». Тоді ж було затверджено редколегію видання у складі академіка О. Білецького, академіка М. Возняка, академіка О. Корнійчука, академіка К. Студинського, Й. Лисенка, І. Кобелецького, І. Кологойди. Див.: Історія Національної академії наук України (1938–1941): Документи і матеріали / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т архівознавства; Упоряд.: В. А. Кучмаренко та ін. Київ, 2003. С. 243; Пізніше склад редколегії поповнився за рахунок академіків А. Кримського і П. Тичини, а також Д. Копиці.

⁴ Архів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Ф. 1. Оп. VI-д. Спр. Г1. Арк. 235.

⁵ Там само. Арк. 243.

⁶ Там само. Арк. 241-242. Від початку свого існування Львівський відділ, що його очолював М. Возняк, поділявся на чотири дослідницькі групи: а) з вивчення історії української літератури XIX – початку XX ст. (керівник – академік К. Студинський); б) шевченкознавства (керівник – академік В. Щурат); в) франкознавства (керівник – академік М. Возняк); г) радянської української літератури (керівник – С. Тудор). Спершу відділ складався з 4 керівників груп, 3 виконувачів обов'язків старших (М. Тершаковець, Я. Ярема, М. Деркач) і 5 молодших наукових співробітників, серед яких Ю. Стефаник, Г. Лужницький, С. Щурат, Д. Приступа, Я. Чума (Див.: Історія Національної академії наук України (1938–1941): Документи і матеріали / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т архівознавства; Упоряд.: В. А. Кучмаренко та ін. Київ, 2003. С. 245). Згодом у відділ зарахували В. Радзиковича, М. Соневицького, І. Романченка. Всього у науковому штаті відділу нараховувалося 16 осіб.

видання. Отже, не вельми чисельний колектив львівських виконавців складався переважно з відомих галицьких літературознавців, членів НТШ. Залучені до видавничої групи відряджені з Києва 27-річний колишній аспірант Київського університету В. Гуфельд і викладач школи Київської особливої військової округи Д. Приступа, очевидно, були покликані передусім забезпечити відповідну ідейно-політичну витриманість у роботі новоствореного відділу. Про недовіру київських чиновників до галицьких учених свідчило, зокрема, й те, що В. Гуфельда відразу призначили заступником М. Возняка.

Рішенням дирекції Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка підготовка до друку 20-ти з 25-ти томів була фактично персонально закріплена за львів'янами⁷. За ухвалою урядової редакційної колегії головними редакторами ювілейного видання і відповідальними науковими консультантами-керівниками всього колективу упорядників були призначені академіки О. Білецький і М. Возняк. На них було покладено завдання здійснити наукове керівництво всієї підготовчої роботи, визначити «найавторитетніші» редакції творів Франка, які повинні стати основою видання, розробити принципи складання наукового апарату, покажчиків і принципів усієї наукової праці над текстами⁸.

Відповідальними за точне виконання урядового завдання, за керівництво усією поточною роботою з підготовки видання були призначені від Інституту української літератури в Києві – завідувач відділу української літератури XIX століття І. Стебун, від львівського відділу – заступник завідувача В. Гуфельд⁹. Їхнім завданням було розробити календарний графік для всього обсягу роботи, затвердити його і суворо дотримуватись.

Окрім головних редакторів видання, були визначені редактори окремих томів, які мали розподілити тексти томів між групою наукових співробітників, допомагати їм у роботі, здійснювати щоденне наукове керівництво і домагатися, щоб тексти були підготовлені високоякісно і сумлінно. Згідно з розпорядженням дирекції Інституту редакторами видання стали: В. Радзикович та І. Стебун (томи I–V – всі твори, крім першої редакції повісті «Петрії й Довбущуки», та частина VIII-го тому (повість «Гутак»); професор В. Сімович і ст. науковий співробітник Д. Копиця (закінчення V-го тому, перша редакція повісті «Петрії й Довбущуки», томи VI, VII, частина тому VIII (повість «Основи суспільності»), частина тому IX (друга редакція повісті «Петрії й Довбущуки») та тому XI); професор Я. Ярема і член урядової редколегії Ю. Кобилецький (томи VIII, X, XII,

⁷ Спільно з ними над підготовкою текстів цих томів до видання працювали також і їхні київські колеги, зокрема, М. Савицька, О. Кисельов, М. Бернштейн, Є. Кирилюк, М. Русанівський.

⁸ Архів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Ф. 1. Оп. VI – д. Спр. F1. Арк. 243.

⁹ Там само.

XIV, XV); академік К. Студинський і В. Гуфельд (том XXIV), академік М. Возняк (томи XIX–XXII)¹⁰.

Редагування, наукову підготовку текстів і складання наукового апарату п'яти томів було покладено на киян: том XXIII (редактор Ю. Кобилицький) і томи XVI–XVIII та XXV (редактор академік О. Білецький).

Під час підготовки ювілейного видання перед колективом укладачів і редакторів постали численні труднощі. Адже за життя письменника, та й після його смерті, до 1940 року, українські видавці не спромоглися видати більш-менш повного зібрання його творів (нагадаємо, що харківське видання 1924–1929 років охоплювало головно художню спадщину Франка). У зв'язку з підготовкою до відзначення 10-х роковин від смерті І. Франка Наркомат освіти УРСР ухвалив видати його твори у 40 томах. Однак, як з'ясувалося, за такий короткий час підібрати на 10 томів матеріал з великої кількості літературно-критичних і науково-публіцистичних праць письменника і належно їх прокоментувати було неможливо. Ба більше, перше радянське зібрання творів Франка у 1930-ті роки було недосконалим, бо вибір текстів у ньому зроблено без належної критичної перевірки¹¹. Отже, нове 25-томне видання мало бути опертим на останніх прижиттєвих виданнях письменника. Виконавцям доводилося розшукувати, читати і перечитувати їхні тексти, зіставляти різні видання, встановлювати авторський текст, усувати необґрунтовані редакційні виправлення, інші спотворення неавторського характеру, нав'язані цензурою або видавничими редакторами, осмислювати великий масив дотичних джерел тощо. Бралось до уваги й те, що не всі прижиттєві публікації художніх творів І. Франка мали єдині редакції: вони друкувалися за різними текстами. Все це вимагало значної науково-пошукової та аналітичної роботи. М. Соневицький, зокрема, згадував:

«Я дістав номінацію на старшого наукового співробітника у відділі Інституту літератури Академії наук УРСР, обклався рукописами Франкових перекладів, які не раз тяжко було відшифрувати, особливо з тих часів, коли писав паралізованою лівою рукою, давав на передрук на машинці секретарці-єврейці, присланій із Києва, порівнював переклади з оригіналами, досліджував і підготовляв матеріал для видання тому Франкових перекладів»¹².

Отже, кожен упорядник повинен був точно звірити текст, який готувався до друку, із першоджерелом, а редактор тому – перевірити і проконтролювати якість наукової підготовки тексту науковим співробітником або організувати взаємоперевірку силами членів бригади. Кожний твір, текст якого готувався до друку, мусив бути звірений з друком, прийнятим редакцією за основу, не менше

¹⁰ Там само. Арк. 236-238.

¹¹ Від редакційної колегії // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. К.: Наукова думка, 1976. Т. 1. С. 6.

¹² Соневицький М. Спогади старого педагога. Львів, 2001. С. 53.

двох разів. Після підготовки тексту науковий працівник, якому було доручено той чи інший том, був зобов'язаний вибрати і скласти список слів, що потребують пояснення (західноукраїнських діалектизмів, полонізмів, малозрозумілих іншомовних слів тощо), і дати до кожного з цих слів лаконічні пояснення. Редактор тому перевіряв повноту вибору слів і правильність їх пояснення. Наукові співробітники, відповідно до інструкції, складали до кожного тому покажчики: власних імен, географічних назв, історичних подій та імен з короткими поясненнями до найменш відомих, а редактор знову мав проконтролювати цю роботу. Остаточний текст, науково перевірений, з тлумаченням слів, алфавітним покажчиком і науковими примітками до кожного тому, редактор після позитивного висновку щодо готовності повинен був здати відповідальному редакторові видання: у Львові – академікові М. Возняку, у Києві – академікові О. Білецькому. Відповідальні редактори переглядали та оцінювали кожен том і здавали його літредактору, який здійснював редакцію текстів Франка та допоміжного апарату. Усі сумнівні місця літредактор погоджував з відповідальними редакторами видання.

Після літредакції відповідальний редактор контролював кожний том ще раз. Якщо рукопис вважався готовим, то відповідальний редактор підписував його до друку, і тільки після цього його можна було здати до видавництва. Тоді редактори і наукові працівники здійснювали коректуру своїх томів.

Усе це виконувалось у шаленому темпі. Передачу до друку перших томів планували здійснити не пізніше 5 липня 1940 р. і далі щодаки упорядники і редактори мали здавати кожен наступний том. Передача в друкарню всіх 25-ти томів творів Франка повинна була закінчитися до 1 січня 1941 р., хоча переважно із незалежних від львівських літературознавців причин 20 томів передали лише в червні 1941 р.

Велику плутанину в роботу вносила відсутність чіткої інструкції щодо мовно-правописного редагування творів. На початку травня 1940 року в листі до заступника директора Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР львівські літературознавці просили негайно надіслати їм поширену інструкцію щодо мовної редакції текстів Франка, оскільки «виникають цілий ряд питань (наприклад, чи внести в словники діалектизми, що дуже часто зустрічаються в діалогах, чи давати в перекладі ті місця Франкових статей, що мають великі уступи писані польською мовою і т. і.)...»¹³. М. Возняк і В. Сімович намагалися залагодити проблему мовного редагування самотужки, але вони мали на неї принципово різні погляди. Академік Возняк дотримувався історичного підходу – максимальне наближення тексту до видань, які публікувались при житті письменника, без найменших змін, за винятком етимологічних текстів, які слід передавати фонетично. В. Сімович прагнув звузити діалектний фон

¹³ ВР ЛННБУ. Ф. 55. Спр. 246. Арк. 12.

творів, особливо, якщо він не мав спеціального навантаження. Вчений вважав за необхідне осучаснити мову Франка до загальноприйнятої літературної мови, орієнтуючись на відоме висловлювання письменника 1896 р. у післямові до другого видання «Лиса Микита»:

«Я дбав про те, щоб мова ... не тратячи основного характеру галицько-руського наріччя все таки не разила й українців (себто наддніпрянців) і наближувалася до тої спільної галичанам (себто західним українцям) і українцям (східним українцям, наддніпрянцям) літературної мови української, котрої витворення дуже потрібне для нашого суцільного літературного розвитку»¹⁴.

Нарешті на засіданні редакційної колегії комісія у складі академіка А. Кримського, академіка М. Возняка, професорів В. Сімовича і Д. Копиці, підтримала (хоч і з певними застереженнями) концепцію В. Сімовича. Це було зроблено 10 червня 1940 р., коли робота над підготовкою видання була в розпалі¹⁵.

«Але не так легко, – визнавав М. Возняк, – можна було редакційним працівникам розібратися у тому хаосі, який виникав у результаті компромісного становища в справі мовного оформлення творів Франка в ювілейному виданні. Таким чином, ще в 1941 р. напередодні виходу в світ двадцятип'ятитомного видання довелося знову готувати записку “Про мовно-правописне оформлення ювілейного видання творів Франка”. Її зробив професор В. Сімович, а зауваження до неї подав академік Кримський»¹⁶.

За чистотою і правильністю мови повинні були стежити спеціально надіслані з Києва літредактори, які мали усувати всі відхилення від визначеного вгорі канону. Окрім того, всі твори Франка, включаючи белетристику, повинні були пройти і політичну цензуру¹⁷.

Додаткові труднощі створювала та обставина, що роботу над виданням потрібно було поєднувати з виконанням інших планових навантажень: підготовкою індивідуальних монографій, присвячених творчості І. Франка, Лесі Українки, В. Стефаніка, Ю. Федьковича, О. Кобилянської та ін., а також участю в громадсько-політичному житті. Упорядників, як і інших львівських науковців, залучали разом з комуністами до навчання в системі партійної і комсомольської політосвіти, самостійного вивчення історії ВКП(б), біографій Леніна і Сталіна. Для цього організовували лекції, доповіді, політінформації і вимагали обов'язкових їх відвідувань. Негативні наслідки мала перевантаженість педагогічною роботою: майже всі учасники проєкту одночасно працювали

¹⁴ Франко І. Хто такий «Лис Микита» і звідки він родом // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. Т. 4. С. 67.

¹⁵ ВР ЛННБУ. Ф. 55. Спр. 256. Арк. 6.

¹⁶ Возняк М. Про принципи видання творів І. Франка // Вісник Академії наук Української РСР. 1951. № 7. С. 51.

¹⁷ Дорошенко В. Огнище української науки... С. 48.

у вищих навчальних закладах (переважно у Львівському університеті), а су-місники зазвичай працювали на обох роботах на повну ставку. Не всім вдавалося витримати таке навантаження, тим більше, що траплялися випадки, коли дирекція Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка «у зв'язку з негайною потребою закінчення роботи по підготовці до друку творів І. Франка» переривала відпустки виконавців. За таких обставин окремі співробітники львівського відділу прагнули або звільнитися з роботи, або залишитися працювати на півставки.

Наприкінці листопада 1940 р. подала заяву на звільнення з роботи молодший науковий співробітник Докія Приступа, мотивуючи неможливістю поєднувати працю в академічній установі з одночасним виконанням навчального навантаження у Львівському педінституті і роботою на посаді завідувача кабінету мов і літератури в Інституті вдосконалення вчителів. Очевидно, таке рішення стимулювала догана за спізнення на роботу «на 10 хвилин без поважних причин» (наказ заступника завідувача відділу В. Гуфельда від 17 жовтня 1940 р.)¹⁸. 10 листопада 1940 р. дозвіл перейти на півставки одержав Ю. Стефаник, який висловив бажання працювати на повне навантаження у Львівському ветеринарному інституті¹⁹. З різних, від нього незалежних причин²⁰, Ю. Стефанику не вдалося до кінця 1940 року повністю закінчити роботу над підготовкою до друку п'ятого тому видання²¹.

Несприятливий морально-психологічний клімат у відділі створювали дисциплінарно-каральні заходи, спрямовані на виконання указу Президії Верховної Ради СРСР від 26 червня 1940 року «Про перехід на восьмигодинний робочий день, на семиденний робочий тиждень і про заборону самовільного залишення робітниками і службовцями підприємств і установ». Згідно з цим указом, у львівських відділах київських інститутів АН УРСР запроваджувався пильний контроль за дотриманням режиму робочого часу, а за прогул чи запізнення на працю на декілька хвилин погрожували суворим покаранням аж до ув'язнення. З 1 липня 1940 року у всіх відділах позаводили журнали реєстрації приходу і відходу з роботи кожного працівника (окрім завідувачів). Завідувачі відділів зобов'язувалися подавати письмову інформацію керівництву львівської філії

¹⁸ ВР ЛННБУ. Ф. 55. Спр. 255. Арк. 11, 14.

¹⁹ Там само. Спр. 252. Арк. 11.

²⁰ У вересні 1940 року органи НКВС запроторили Ю. Стефаника до тюрми за підозрою в належності до ОУН. Науковця тягали на допити, але від більших неприємностей його врятував К. Студинський – депутат Верховної Ради СРСР. Стараннями академіка Студинського Ю. Стефаник був звільнений і в листопаді 1940 р. поновлений на своїй посаді у відділі з виплатою зарплатні за вимушений прогул (Див.: Луцький О. Академічна наука в західних областях України в роки Другої світової війни // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України. Львів, 2005. Вип. 13. С. 406).

²¹ ІА НБУВ. Ф. 244. Оп. І. Спр. 21. Арк. 21

АН УРСР про всі випадки неявки на роботу «не пізніше другого дня»²². Прогул без поважних причин, згідно з указом від 26 червня 1940 року, карався виправно-трудовами роботами за місцем праці терміном до 6 місяців з вирахуванням до 25 % заробітної плати. Крім кримінальної відповідальності, осіб, засуджених за цим указом, карали ще й адміністративно. Порушники втрачали безперервний стаж, а також право на допомогу за тимчасової непрацездатності протягом 6-ти місяців від дня оголошення вироку.

Попри те, в установах АН УРСР робилися спроби знайти можливість виходу із законодавчої «облоги», оскільки ставка на беззастережне адміністрування користі не приносила. Львівські вчені і без подібного «стимулювання» цілком свідомо працювали над виконанням почесного видавничого проекту. У жовтні 1940 року у львівському відділі Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка старшим науковим співробітникам, які займались педагогічною діяльністю, дозволили відлучатися з місця основної праці у певні години за індивідуальним графіком з умвою, щоб години відлучення з роботи вони відпрацювали в той самий день, тобто після 18 години 30 хвилин²³. Однак виконання всіх розпоряджень, пов'язаних з дрібничковою регламентацією режиму праці, відповідно до указу від 26 червня 1940 р., було пов'язане зі стресовими ситуаціями. 17 жовтня 1940 року В. Радзикович у заяві на ім'я В. Гуфельда писав: «Не зважаючи на мої заяви і просьби я не міг добитись поки що звільнення моїх обов'язків в Інституті вдосконалення вчителів. Після проведеної відлучки завтрашнього дня мушу працювати там від 15 годин починаючи. Дуже прошу мені це якийсь ще час дозволити (до пори підшукання заступника). Якщо б мої просьби не можна було задовольнити, прошу звільнити мене від обов'язків робітника в Інституті літератури»²⁴. До звільнення, проте, справа не дійшла.

Львівським науковцям доводилося працювати понаднормово. Траплялися випадки, коли дирекція Інституту української літератури у зв'язку з нагальною потребою закінчення роботи з підготовки до друку творів І. Франка переривала профвідпустки виконавців.

Виразний дискомфорт у роботу вносив і побут. В умовах гострого товарного дефіциту, який панував в СРСР, постійних перебоїв у державній торгівлі із постачанням навіть основних продуктів харчування (особливо взимку 1940 року, коли у крамницях стояли довгі черги, часто з ночі, за найнеобхіднішим, в т. ч. хлібом, не кажучи вже про якісний одяг чи взуття), він перетворився для багатьох науковців на серйозну проблему, яка забирала час, виснажувала морально

²² Там само. Спр. 14. Арк. 4.

²³ ВР ЛННБУ. Ф. 55. Спр. 252. Арк. 16-17.

²⁴ Там само. Спр. 248. Арк. 7.

й фізично²⁵. Посадові оклади (450 крб. для молодшого і 650 крб. для старшого наукового співробітника) не забезпечували належного рівня життя сім'ям науковців, стимулюючи до пошуку додаткових джерел існування, зокрема, сумісництва. Праця в кількох місцях забезпечувала краще, зарплати ж у відділі вистачало лише на найнеобхідніше.

Постійну напругу створювала репресивна політика тоталітарного режиму, всеохопна атмосфера страху й непевності у завтрашньому дні²⁶. Вістря боротьби радянських органів державної безпеки спрямовувалося проти національно-визвольного руху в західних областях. Під контроль НКВС потрапила майже вся українська інтелігенція, в т. ч. й науковці як реальні і потенційні вороги радянської влади²⁷. У Львові тривали безконечні арешти, люди зникали один за одним, і ніхто не міг бути певним у своєму майбутньому. За два неповні роки радянський режим сповна виявив свою антинаціональну й антигуманну сутність, дискредитувавши себе в очах більшості населення регіону. Навіть академік М. Возняк, що наївно сподіваючись на новий старт для української культури, силував себе ступати в ногу з радянською дійсністю, змушений був визнати:

«Якщо б проснувся Шевченко і побував у Києві, то втік би звідти, бо української мови там не почув, а побачив продовження нищення української культури російською...»²⁸.

Однак, попри різні розчарування, академік тримався прорадянської орієнтації, а в роки німецької окупації Львова, як свідчать очевидці, чекав на повернення радянської влади і ніколи цього не приховував²⁹.

Політичні умови не дозволяли об'єктивно досліджувати спадщину І. Франка. Чимало його творів не публікувалися з цензурних причин. Примітки, наукові коментарі до текстів слід було готувати, зважаючи на існуючі в СРСР ідеологічні оцінки. Проте за всіх перешкод львівські вчені свої зобов'язання успішно виконували. До середини серпня 1940 року львівський відділ передав на

²⁵ Уявлення про тодішні умови життя і побуту науковців дає відділівське клопотання від 8 лютого 1941 року до Львівського управління індивідуального пошиття взуття, в якому заступник керівника відділу В. Гуфельд писав: «Прохаємо Вашого дозволу на індивідуальне замовлення взуття для 17 співробітників Інституту укр[аїнської] літератури АН УРСР» (ВР ЛННБУ. Ф. 55. Спр. 246. Арк. 24).

²⁶ Див.: *Ждан М. Б.* Педагогічна діяльність Володимира Радзикевича // Володимир Радзикевич: Ювілейний збірник. Клівленд, 1966. С. 35.

²⁷ *Даниленко В.* Ліквідація польської держави та встановлення радянського режиму в Західній Україні // Український історичний журнал. 2006. № 3. С. 121.

²⁸ *Культурне життя в Україні. Західні землі: Документи і матеріали.* К., 1995. Т. 1. С. 295.

²⁹ *Шевельов (Шерех) Ю. В.* Я – мене – мені... (і довкруги): Спогади. Харків; Нью-Йорк, 2001. Т. 1: В Україні. С. 390.

опрацювання літературним і науковим редакторам 12 томів³⁰. Під час підготовки видання було укладено договори з окремими львівськими вченими про переклад творів І. Франка з іноземних мов українською. Перекладачі (Пилип Деркач, Михайло Рудницький, Володимир Дорошенко) зобов'язувалися здати роботу в зазначені терміни і перевірити переклади після видруку на друкарській машинці³¹. П. Деркач, який чи не найсумлінніше виконував свої зобов'язання, відповідав за переклади з польської і німецької мов, В. Дорошенко – з польської, М. Рудницький – з угорської³².

Підготовка до друку літературно-критичних матеріалів, які раніше не входили до зібрання творів Франка, приносила особливо багато клопотів упорядникам. Майже відразу виникли проблеми під час перекладів літературно-критичних праць, розкиданих у малодоступних українських, польських, чеських, австро-німецьких виданнях. В. Гуфельд у листі до Д. Копиці писав: «Приміром статті Франка про Толстого і Золя надруковані українською мовою у книзі Христюка і тому повстає питання, чи потрібно нам перекладати. ... Кисельов прислав мені список статей, що їх потрібно перекладати (не знаю, хто складав цей список) і там сказано, що потрібно перекласти статтю Франка «Літературне відродження полудневої Русі. Ян Коллар», в той час коли вона у чеському збірнику надрукована українською мовою. Крім того, вона іде до мого тому...». Траплялися й інші недоречності, тому В. Гуфельд пропонував укладачеві самому приїхати до Львова і впорядкувати тут «свій» том³³. Загалом, очевидно, науково-видавничий проєкт не відзначався належною продуманістю, а звідси – непорозуміння між виконавцями. Так, оцінюючи свій внесок у підготовку XII тому, М. Деркач зазначала: «Підготувала до друку: склала примітки сама, підпис Я. Яреми додано без мого відома і його участі»³⁴.

Опрацювання спадщини І. Франка вимагало глибоких знань предмета. Львівські літературознавці, керуючись методологічними принципами, які розробив М. Возняк, і опираючись на його текстологічні розвідки, виконували звірку джерел, встановлювали канонічний текст, готували примітки, хоча, очевидно, враховуючи надзвичайно стислі терміни виконання, часу на цю працю їм не вистачало. «Праця захоплювала мене, – згадував М. Соневецький, який до 5 серпня 1940 р. підготував матеріали до XII тому, а з 1 вересня працював над дорученою йому перевіркою текстів І. Франка з античних літератур,

³⁰ Перші томи ювілейного видання творів Івана Франка // Вільна Україна. 1940. Від 15. VIII. С. 4.

³¹ ВР ЛННБУ. Ф. 55. Спр. 247. Арк. 16.

³² Там само. Спр. 246. Арк. 2.

³³ Там само. Арк. 16.

³⁴ Архів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Ф. 1. Оп. 3-ос. Спр. 94. Арк. 13 зв.

вибране з яких повинно було увійти до збірки³⁵, – атмосфера в Інституті в той час була сприятлива»³⁶. Її створювали В. Радзикович, М. Тершаковець, Я. Ярема, Г. Лужницький, Ю. Стефаник, Я. Чума – «самі свої люди, які могли порозумітися “самими поглядами”»³⁷. Не нарікали вони й на В. Гуфельда, заступника керівника відділу, який, хоч і виконував роль наглядча, але добре знав українську літературу³⁸ і, судячи з поточної документації, прагнув оперативно вирішувати нагальні адміністративно-організаційні проблеми колективу, оскільки М. Возняк до них не втручався. Академік, як свідчать його колишні підлеглі, був дуже своєрідним керівником, позбавленим адміністративного хисту. Його науково-практична робота зі співробітниками виявлялася зазвичай в індивідуальних консультаціях³⁹.

Київські літературознавці поступово все активніше ангажувались у спільну роботу над виданням. Частині з них вдалось одержати тривалі відрядження до Львова. Тут налагоджувались професійні контакти, формувалися особисті знайомства, закладалися засади взаємної довіри і щирої поваги. Тісна співпраця, спільні наради, обмін думками, дискусії і т. ін. – все це з часом ламало психологічний мур між галичанами і наддніпрянцями, який незримо ділив учених Львова і Києва на «ми» і «вони». Очевидно, за рівнем наукової кваліфікації абсолютна більшість львівських літературознавців переважала своїх молодих київських колег, залучених до виконання видавничого проекту. Політичні репресії 1930-х років знекровили українське літературознавство Радянської України. На початку 1939 року в Інституті української літератури працювали 25 наукових співробітників (14 старших і 11 молодших), лише двоє з яких мали вчений ступінь доктора наук і один – кандидата⁴⁰. Інститут гостро потребував кваліфікованих кадрів, оскільки значна частина працівників не мала належної професійної підготовки. Серед них траплялися особи, які за багатьма критеріями не відповідали формату наукового співробітника академічної установи.

«Особа досить добродушна, але ніяк не придатна до науки, – так характеризував В. Дорошенко старшого наукового співробітника, вченого секретаря (з 1939 р.)

³⁵ Одночасно, до 1 січня 1941 року, М. Соневицький закінчив працю над половиною V тому, заступаючи відсутнього через арешт основного упорядника цього тому Ю. Стефаника (ІА НБУВ. Ф. 244. Оп. I. Спр. 21. Арк. 21).

³⁶ *Соневицький М.* Спогади старого педагога...С. 54.

³⁷ *Там само.*

³⁸ В. Гуфельд готував до захисту кандидатську дисертацію на тему «Іван Франко як літературний критик».

³⁹ *Нечитайок М.* «Честь праці!»: Академік Михайло Возняк у спогадах та публікаціях. Львів, 2000. С. 82.

⁴⁰ Історія Національної академії наук України (1938–1941): Документи і матеріали. С. 83.

Інституту української літератури Меланію Савицьку, – зате комсомолка, висуванка, мало не з колгоспних дівок»⁴¹.

Проте було б грубим спрощенням поширювати подібні оцінки на всіх київських літературознавців, серед яких було чимало талановитих і працьовитих. Кожен з них в міру сил і можливостей виконував свою частину спільної роботи, дослухався до голосу найкращих львівських учених, прагнув перейняти їхній досвід. Принагідно зазначимо, що й галицькі вчені викликали у своїх східноукраїнських колег змішані почуття. З одного боку, у ставленні східняків до галичан були присутні повага, певний пієтет, з іншого – розчарування і зневага.

На жаль, нам не вдалося відшукати відомості про конкретну участь киян у підготовці томів. Безперечно, нелегко сьогодні провести демаркаційну лінію в роботі, зробленій київськими і львівськими упорядниками, відмежувати частку кожного з них у спільних томах. Але, треба думати, що назагал домінантним є внесок львів'ян. Уся джерельна база видання була сконцентрована у Львові, куди київські дослідники приїжджали лише час від часу⁴², то ж основний тягар змушені були нести саме співробітники Львівського відділу Інституту української літератури. Певне уявлення про доробок окремих виконавців дає лист В. Гуфельда до Д. Копиці від 20 березня 1941 року, в якому вказано авторів, що готували окремі твори письменника у томи збірки. Згідно з цією інфомацією, I том збірки підготував до друку і склав науковий апарат С. Щурат; II – підготували і склали науковий апарат В. Радзикевич і Я. Ярема⁴³, III – підготував до друку і склав науковий апарат В. Радзикевич; IV – підготували М. Савицька і В. Радзикевич; V – оповідання підготували Ю. Стефаник і М. Соневицький; першу редакцію «Петріїв і Добощуків» – В. Сімович; VI – В. Сімович і М. Бернштейн; VII – «Захар Беркут» – В. Сімович і М. Тершаковець, «Lelum і Polelum» – М. Возняк; «Герой поневоли» і «Гутак» – В. Радзикевич; «Івась Новітній» – С. Гавриш; VIII – «Основи супільности» – В. Сімович та М. Тершаковець; «Для домашнього огнища» і «Великий шум» – Я. Ярема; IX – В. Сімович і М. Тершаковець; X – Г. Лужницький (тексти після нього звіряв з оригіналами – Я. Ярема); XI – В. Сімович;

⁴¹ Дорошенко В. Огнище української науки. С. 52.

⁴² В історичній довідці про Інститут української літератури ім. Т. Г. Шевченка (листопад 1944 року), підписаній виконавчою обов'язків директора установи М. Грудницькою, читаємо: «[...] В 1940-41 гг. проделана колоссальная работа по подготовке к научному изданию произведений Франко, связанная с длительными командировками научных работников во Львов, где в 1939 году был открыт филиал нашего института. К концу 1941 года должны были выйти из печати 25 томов произведений Франко с научными комментариями. В работе над этим изданием принимали участие лучшие научные силы. [...]» (Государственный архив Российской Федерации. Ф. 7021. Оп. 53. Дело 130. Л. 1 оборот).

⁴³ Як засвідчує робочий план Ярослава Чуми на 1941 рік, він у 1940 році «зредагував другий том ювілейного видання творів Івана Франка. 44 ½ аркуші» (ІА НБУВ. Ф. 244. Оп. 1. Спр. 9. Арк. 28).

XII – М. Деркач (тексти після неї зв'язав з оригіналами – Я. Ярема); XIII–XIV – Я. Ярема; XV – М. Деркач і О. Кисільов. Щоб остаточно поставити всі крапки над «і» в цьому питанні, треба знайти й опрацювати відповідні документи Інституту, якщо, зрозуміло, вони збереглися.

Велику і систематичну допомогу упорядникам надавали працівники відділу рукописів Львівської філії бібліотеки АН УРСР, де зберігався архів І. Франка. Його матеріали стали тією джерельною базою, яка забезпечувала успішне виконання видавничого проєкту. Упорядники з львівського відділу, як і їхні колеги з Києва, мали під руками фактично всі відомі на той час рукописи письменника, майже всі першодруки, всі найважливіші видання творів. Завідувачка відділу рукописів М. Деркач узгодила виробничі завдання цього наукового підрозділу бібліотеки з реалізацією проєкту. Більшість працівників рукописного відділу займалися опрацюванням архіву Франка: каталогізацією, передруком рукописів, упорядкуванням оправ і фотографій. Вони допомагали упорядникам розшукувати першодруки, відчитувати рукописи, порівнювати тексти, консультували з різних питань. Бібліографічні поради систематично надавав В. Дорошенко, під керівництвом якого (на початку ХХ ст.) починалася праця над складанням бібліографії І. Франка⁴⁴. М. Деркач консультувала у справі автографів письменника, а також переписала всі неопубліковані поезії І. Франка для видання 15-го тому, який разом з 12-м готувала до друку як особисту планову роботу, власноруч копіювала нечіткі рукописи, перевіряла їх видрук⁴⁵.

Попри всі негаразди, які виникали у роботі, до кінця 1940 року у Львові було в цілому підготовлено 20 томів видання⁴⁶. У зв'язку з цим, наказом заступника голови Відділу суспільних наук АН УРСР К. Максимчука від 30 грудня 1940 р. відзначено «ударну, сумлінну роботу» упорядників і оголошено подяку всьому колективу науковців і технічних працівників⁴⁷. Окремо висловлено подяку академікові М. Возняку, професорові В. Сімовичу, старшим науковим співробітникам Я. Яремі, В. Радзикевичу, М. Деркач, друкарці А. Рехес⁴⁸.

⁴⁴ Архів ЛННБУ. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 11.

⁴⁵ Див. детальніше: *Гуцаленко Т.* Відділ рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України у 1940–1949 рр.: постаті та події // *Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України.* Львів, 2005. Вип. 13. С. 192–193, 225–227.

⁴⁶ Науковий архів Президії НАН України. Львівські установи АН УРСР. Накази за 1940 р. Арк. 254 (Інші джерела свідчать, що до початку 1940 року львів'яни завершили підготовку 19 томів. Один том, що його готував академік К. Студинський, виявився готовим наполовину. Див.: *Історія Національної академії наук України (1938–1941): Документи і матеріали.* С. 296).

⁴⁷ *Там само.*

⁴⁸ *Там само.* (Я. Ярема підготував за 1940 рік XIII і XIV томи і половину VIII-го тому, перевірів II, X, XII томи, підготовлені іншими працівниками; М. Деркач – XII і спільно з О. Кисельовим – XV; Г. Лужницький відредагував X том; С. Щурат підготував I том;

Мовну редакцію текстів, підготовлених упорядником, було покладено на В. Сімовича. Ю. Шевельов зі своїх відвідин Львова у 1940 р. зберіг такий образ цього вченого: «Часто, коли я відвідував В. Сімовича, – а ми мали кілька зустрічей, він сидів над текстами Франка, то креслячи їх, то в тяжкій задумі, чи міняти»⁴⁹. У такий спосіб редактор вирішував нелегке завдання: з одного боку – зберегти автентичність мови письменника, а з іншого – наблизити її до літературного стандарту. За відсутності на той час в українському мовознавстві необхідних ґрунтовних словників, зокрема, тлумачного, синонімічного, фразеологічного і т. д., все це зробити було вкрай складно.

Перевірка стану роботи з підготовки до друку збірки творів І. Франка, проведена 15–17 лютого 1941 року комісією Президії АН УРСР у складі члена-кореспондента АН УРСР Л. Славина і консультанта планової комісії АН УРСР Л. Райковського виявила, що Інститут української літератури ім. Т. Г. Шевченка, який зобов'язався закінчити роботу щодо здачі всіх 25 томів Держлітвидаву до 1 січня 1941 року, у запланові терміни не вклався. На 1 січня 1941 року Держлітвидаву були здані лише 13 томів (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14-й) художньої спадщини письменника. Така ж кількість зданих до друку томів залишалася і на середину лютого, хоча 11 і 15 томи з художніми творами були вже підготовлені. Ще п'ять томів, які включали літературно-критичні статті, пройшли всі стадії підготовки (вони були скомплектовані, до них підготовлені коментарі, які відредагували наукові і літературні редактори). На той час вони були на перегляді в академіка М. Возняка, який, за свідченням комісії, вносив низку істотних змін до складу цих томів, через що здача їх видавництву затрималася. У найвідсталішому стані перебували шість томів, що включали літературні переклади І. Франка та його літературно-критичні статті.

31 березня 1941 року Президія АН УРСР, заслухавши на своєму черговому засіданні звіт директора Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка академіка О. Білецького та співдоповідь голови Відділу суспільних наук академіка М. Калиновича про роботу інституту у 1940 році, відзначила «низку серйозних недоліків» в діяльності установи. Серед них: «недостатньо чітке планування науково-дослідної роботи в Інституті, відсутність графіка виконання та слабкий контроль», в результаті чого відбулося «недовиконання плану по 2-х провідних темах: 3-х томного підручника з української літератури і 25-ти томного ювілейного видання творів Ів. Франка»⁵⁰. З метою усунення згаданих недоліків та

В. Радзикович «викінчив підготовлення» II, зредагував I і IV томи, «підготував до друку» III том; М. Тершаковець звіряв тексти творів І. Франка різних видань, робив звірку надрукованих текстів з текстом відбитки тощо (ІА НБУВ. Ф. 244. Оп. 1. Спр. 21. Арк. 52, 53, 55, 57, 60, 66).

⁴⁹ Шевельов (Шерех) Ю. В. Я – мене – мені... (і довкруги). С. 266.

⁵⁰ Науковий архів Президії НАН України. Ф. Р-251. Оп. 1. Спр. 127. Арк. 127.

покращення роботи інституту Президія АН УРСР вважала за потрібне негайно провести наступні заходи:

«1. Вважаючи на те, що провідною роботою Інституту української літератури на 1941 р. є видання 25-ти томної збірки творів Ів. Франка, встановити такі терміни для виконання:

томи 19, 20, 21, 22, 23 (літературно-критичні статті з української літератури) здати до видавництва не пізніше 15 квітня ц. р.

томи 24 і 25 видавництва (літературно-критичні статті з іноземної літератури) – здати до видавництва не пізніше 20 квітня ц. р.

томи 16 і 17, а також 18 (переклад з іноземних мов) здати до видавництва не пізніше 25 квітня ц. р.

Всю коректуру провадити строго за графіком, який встановлено видавництвом. Коректуру 3, 4 томів повернути до видавництва не пізніше 3 квітня ц. р.»⁵¹.

Одночасно Президія АН УРСР вважала за необхідне доручити бюро Відділу суспільних наук і дирекції Інституту української літератури «подати свої міркування про роботу Львівського відділу інституту...», зазначивши при цьому на «потребу конкретного керівництва з боку інституту та встановлення органічного зв'язку з Львівським відділом...»⁵².

Як засвідчує службовий лист зі Львова від 1 квітня 1941 р. до Д. Копиці, автор (найімовірніше – В. Гуфельд) вказував на неподолані труднощі зі своєчасною підготовкою до друку останніх томів збірки. І хоча на той час львівські науковці надіслали до Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка перший з томів критичних праць І. Франка («першу ластівку, що зробить весну»), проте виконати побажання київського керівництва і здати усі «критичні» томи до 5 квітня 1941 р., як вважав В. Гуфельд, «при всьому нашому бажанні виконати не можемо». Він писав:

«Думаю, що на кожний том Возняка потрібно не менше як 5 днів. І це при умові, коли не буде якихось непередбачуваних ускладнень. Отже, думаю, що всі томи здамо до кінця місяця...»⁵³.

25 квітня 1941 року київська «Літературна газета» повідомила, що 21 квітня 1941 року харківська друкарня Держлітвидаву розпочала виготовлення двадцятип'ятитомника І. Франка. Першим було здано до друку другий том, в якому вміщено 25 оповідань («Слимак», «Хлопська комісія», «Грицева шкільна наука», «Поєдинок» та ін.)⁵⁴. До початку радянсько-німецької війни Держлітвидав України із запланованого надрукував лише два томи: II (упорядники В. Радзикович,

⁵¹ Там само. Арк. 128-129.

⁵² Там само. Арк. 130.

⁵³ ВР ЛННБУ. Ф. 55. Спр. 246. Арк. 16.

⁵⁴ Розпочалося друкування творів Франка // Літературна газета. 1941. Від 25. IV. С. 4.

Я. Чума) і XII (упорядники М. Деркач і Я. Ярема), до якого увійшли поеми: «Лис Микита», «Абу-Касимові капці», «Коваль Бассім» та «Пригоди Дон Кіхота», хоча, як свідчив М. Возняк, під його керівництвом було «приготовано до друку двадцять томів писань Франка», які він особисто «прочитав, сконструював і підписав до друку»⁵⁵. Цю інформацію згодом підтвердили й директор Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка академік О. Білецький, і вчений секретар Г. Вервес. У листі від 25 липня 1949 року на ім'я завідувача відділу агітації та пропаганди ЦК КП(б)У П. Гапочки вони вказали, що «...до війни... Інститут готував 25-томне наукове видання творів І. Франка. До друку підготовлено було 20 томів, вийшли з друку II і XII томи цього видання»⁵⁶.

Не викликає сумніву, що за дуже короткий термін невеликий колектив упорядників і редакторів під керівництвом М. Возняка підготував і передав до друку науково опрацьований комплект творів до двадцяти томів ювілейного видання. Радянсько-німецька війна перервала видрук решти томів, доля яких досі не з'ясована.

Завершити роботу над ювілейним виданням не вдалося ще й тому, що, як вважав М. Возняк, «дехто з редколегії не поспішав виконати доручене йому завдання»⁵⁷. Виходить, що навіть за ретельного виконання своїх обов'язків львівськими упорядниками і редакторами не було повної гарантії вчасного виходу з друку двадцятип'ятитомника. Складається враження, що тут діяли два підходи до реалізації видавничого проєкту. Львівський відділ робив усе або майже все, щоб сприяти цьому, а тодішня дирекція Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР і Держлітвидав УРСР не забезпечили умов для завершення широкомасштабного видавничого задуму. Загалом, як видається, згаданий науково-видавничий проєкт реалізовувався за схемою, що склалася в радянській табірній економіці 30-х рр. ХХ ст., згідно з якою майже всі нові виробничі об'єкти виникали й існували без проєктів і кошторисів, а пошукові і будівельні роботи починалися одночасно. Подібна практика була притаманна чинній командно-адміністративній системі: спочатку ставили нереальні за обсягом і терміном виконання завдання, потім виконавці займалися «штурмівщиною», і нарешті чиновники шукали винних у невиконанні.

Не вдалося продовжити видання й у перші повоєнні роки, хоча академік Возняк таких намірів не полишав. Ба більше, вже 19 серпня 1944 року, тобто фактично через кілька днів після відновлення діяльності львівського відділу Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка, вчений запропонував: «подумати б про повне видання творів писань Франка, себто не тільки його творів з красного

⁵⁵ Цит. за: *Нечиталюк М.* Моя пора, моє багатоліття: Спогади. Львів, 2006. С. 208.

⁵⁶ ІЛ. Листування відділу рукописів за 1949–1950 рр. Арк. 58.

⁵⁷ *Возняк М.* Про принципи видавання творів Івана Франка // Вісник Академії наук Української Радянської Соціалістичної Республіки. 1951. № 7. С. 58.

письменства та його літературно-критичних і літературно-історичних писань, а взагалі всіх його творів, отже крім тих, що увійшли до ювілейного видання, всієї його наукової, публіцистичної і т. д. спадщини. Так само з уваги на те, що у Львові, з малими вийнятками, зосередились рукописи Лесі України, можна було б подумати про повне наукове видання творів великої письменниці»⁵⁸.

У тематичному плані львівського відділу на 1945 рік передбачалося наукове видання творів І. Франка і зазначалося, що ця тема є перехідною з 1941 року⁵⁹. Тим часом 6 липня 1945 року Президія АН УРСР, розглянувши лист Відділу суспільних наук АН УРСР академіка М. Птухи до Президії АН УРСР від 4 липня 1945 року у справі поновлення наукового видання творів Івана Франка у 25 томах ухвалила:

«Порушити питання перед Радою Народних Комісарів УРСР клопотання про поновлення наукового видання творів Ів. Франка в 25 томах та про поновлення складу редколегії видання»⁶⁰.

А вже 9 липня 1945 року президент АН УРСР академік О. Богомолець звернувся з відповідним листом до ЦК КП(б)У і Раднаркому УРСР, в якому від імені Президії АН УРСР просив відновити видання творів І. Франка у 25 томах, запевняючи, що підготовку до його друку протягом 1945–1946 років «бере на себе Академія наук УРСР»⁶¹. Менше ніж через два місяці, 4 вересня 1945 року, була прийнята постанова № 1425 РНК УРСР і ЦК КП(б)У «Про поновлення видання творів Івана Франка», яка дозволила АН УРСР відновити видання творчої спадщини письменника в 25-ти томах з накладом 25 тисяч примірників і одночасно зобов'язала Держкомвидав республіки забезпечити протягом 1946–1948 років видрук усієї збірки. Тією ж постановою була затверджена редакційна колегія видання у складі дійсних членів АН УРСР О. Білецького, М. Возняка, П. Тичини, М. Рильського, О. Корнійчука, а також Ю. Кобилецького, Д. Копиці, Є. Кирилюка⁶². 14 вересня 1945 року на своєму черговому засіданні Президія АН УРСР ухвалила рішення, в якому зобов'язалась прийняти до виконання згадану партійно-урядову постанову, доручивши підготовку видання творів І. Франка до друку Інститутові української літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР⁶³.

⁵⁸ Науковий архів Президії НАН України. Ф. Р-251. Оп. 1. Спр. 138. Арк. 138.

⁵⁹ Там само. Спр. 172. Арк. 20 зв.

⁶⁰ Там само. Спр. 182. Арк. 9.

⁶¹ Див.: Історія Національної академії наук України (1941–1945): Частина І. Документи і матеріали / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т архівознавства; Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського; Упоряд.: Л. М. Яременко, В. А. Кучмаренко та ін. К., 2007. С. 376–377.

⁶² Науковий архів Президії НАН України. Ф. Р-251. Оп. 1. Спр. 177. Арк. 120.

⁶³ Там само. Спр. 182. Арк. 83.

Відповідно до загального тематичного плану Інституту української літератури «Наукове вивчення та видання творів класиків української літератури» очікувалося вже у 1946 році видати 15 томів творів І. Франка⁶⁴. До виконання цієї роботи академік планував притягнути всіх співробітників львівського відділу, який за роки радянсько-німецької війни зазнав відчутних кадрових втрат. 1941 року безслідно зник академік К. Студинський, примусово вивезений зі Львова на початку радянсько-німецької війни. За нез'ясованих обставин загинув у війні В. Гуфельд. У 1944 році, коли очевидно стала неминучість нової радянської окупації Галичини, на Захід виїхали В. Радзикевич, М. Тершаковець, М. Соневицький, Г. Лужницький, Ю. Стефаник. Навчені досвідом 1939–1941 років, вони, не маючи впевненості щодо свого майбутнього, вирішили не випробувувати долю і обрали для себе шлях на еміграцію. Того ж 1944 року, у березні, від серцевого нападу помер мовний редактор видання В. Сімович. І хоча М. Возняк, формуючи з половини серпня 1944 року до кінця 1945 року склад відновленого відділу, намагався компенсувати кадрові втрати, але нові співробітники не могли повноцінно замінити колишніх. Реалізувати задумане академіку не вдалося. Восени 1946 року львівський відділ Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка був ліквідований, окремих його працівників (М. Деркач, Я. Ярему) перевели на роботу до Києва, решту звільнили. М. Возняк теж був скерований до Києва, але відмовився від переїзду і залишився працювати у Львівському університеті.

Синхронно розпочався фронтальний наступ проти «ідеологічних збочень» М. Возняка, інших діячів науки і культури. Після певного свідомого ослаблення ідеологічних гальм, зумовленого політичними обставинами радянсько-німецької війни та її наслідків, сталінський режим знову заходився встановлювати методологічний порядок, зокрема, в галузі науки. Влада прагнула цілковито підпорядкувати своєму впливові науковців, спрямувати їх у відповідне ідеологічне русло, жорстко регламентувати всі прояви творчої активності. Академікові М. Возняку інкримінували методологічну неспроможність «висвітлювати з погляду марксистсько-ленінської теорії літературні процеси в Галичині в недалекому минулому», «показати гостру класову боротьбу трудящих Західної України проти своїх гнобителів»⁶⁵. Високопоставлені ідеологічні чиновники та їхні місцеві адепти-ортодокси, не заглиблюючись у суть наукових концепцій ученого, навішували на нього образливі ярлики, таврували його мало не як ворога радянської влади, примушуючи привселюдно каятися, зізнаватися в неіснуючих гріхах, відмовлятися від досягнутих важкою працею творчих результатів. М. Возняк, що понад усе хотів спокійно і без метушні робити справу свого життя – досліджувати творчість І. Франка, навідріз відмовлявся від будь-яких

⁶⁴ Там само. Спр. 209. Арк. 13.

⁶⁵ Нечиталюк М. «Честь праці!». С. 58.

самовикривальних заяв чи статей у пресі. Він говорив: «Чому ми (Терлецький, Кордуба і я) повинні “каятися”? Це було наше переконання, коли ми свого часу писали: “Приймайте нас такими, якими ми є [...]”⁶⁶. Доведений до відчаю, М. Возняк, як інформував у ЦК КП(б)У присланий для підсилення ідеологічних засад місцевих літературознавців М. Пархоменко, «у відповідь на кожний критичний виступ [...] плаче слізьми перед кожним, хто йому поспівчуває (а таких багато), або заговорить з ним про це»⁶⁷. В іншій довідці повідомлялося, що у відповідь на вимогу комуністів Львівського університету виступити у пресі з визнанням своїх «націоналістичних помилок», академік просив залишити його у спокої і звільнити з роботи⁶⁸.

Одночасно нещадно критикували і колектив київських учених Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка, що його очолювали Є. Кирилук і С. Маслов, які підготували й опублікували у 1945 році «Нарис історії української літератури». Авторів звинуватили у тому, що вони «надавали вирішальну роль у розвитку творчості письменників національному моментові», що розцінювалося як «спроба протягнути націоналістичні концепції М. Грушевського, С. Єфремова та ін.» І як наслідок – науково-літературознавча робота з вивчення українського письменства, в т. ч. й І. Франка, знову була максимально ускладнена.

Здавалося, що ідея першого науково вивіреного видання художньої спадщини і літературно-науково-критичних статей І. Франка надовго втратила свою актуальність. Однак усе змінилося наприкінці 1949 року. У листопаді ЦК КП(б)У прийняла постанову «Про видання творів Івана Франка в 20 томах», для чого була створена редакційна колегія, до якої не увійшов жоден з львівських франкознавців, у тому числі й М. Возняк. Львівських учених представляв у редколегії лише письменник Петро Козланюк.

3 грудня 1949 року на засіданні редколегії затвердили проспект видання (I–XV томи якого складали художні твори, XVI–XIX – літературно-критичні праці і XX том вміщував вибране листування), список упорядників, мовно-правописні інструкції з редагування творів І. Франка, які мало чим різнилися від інструкцій 1940 року, мовного редактора (Ф. Жилка), а також встановлено розподіл обов'язків між членами редколегії тощо⁶⁹. Передбачалося, що середній обсяг кожного тому сягатиме в середньому 35–40 друкованих аркушів. До нього повинні були бути додані примітки та пояснення маловідомих слів. У примітках планувалося подати дату написання кожного твору і «найпотрібніший історико-літературний коментарій»⁷⁰. Одночасно присутні члени редколегії ухвалили рішення

⁶⁶ Культурне життя в Україні. Західні землі: Документи і матеріали К., 1995. Т. I. С. 350.

⁶⁷ Там само. С. 506.

⁶⁸ Там само. С. 510.

⁶⁹ ІА НБУВ. Ф. 261. Оп. 1. Спр. 177. Арк. 1–8.

⁷⁰ Там само. Арк. 8.

звернутися з клопотанням до ЦК КП(б)У і уряду республіки «про видання закону і оголошення літературної спадщини І. Франка державною власністю...»⁷¹.

Прикриваючись необхідністю виконання нового видавничого проекту, в січні 1950 року зі Львова до Інституту літератури АН УРСР вивезли архів і рукописну спадщину І. Франка⁷². У червні того ж року до Києва забрали й багатотисячну бібліотеку письменника, яку він збирав від часу навчання в гімназії й до кінця життя⁷³. Серед перевезеного була і частина творів І. Франка, підготовлених до 25-томного видання, й різні матеріали до I, III, V, VII, IX, XIV, і XVII томів⁷⁴. Книжкові та рукописні цінності опинились у приміщенні, непристосованому для їх збереження та опрацювання, до того ж не захищеному з погляду протипожежної безпеки, а також без спеціальної охорони. Київський відділ рукописів не мав відповідно устаткованих для збереження рукописів стелажів, шаф, коробок. Через це всі рукописи (а це рукописна спадщина класиків української літератури: І. Котляревського, Т. Шевченка, Лесі Українки, Панаса Мирного, В. Стефаника та ін.) зберігалася в різноманітних шафах, сейфах, у звичайних канцелярських папках, до того ж була дуже щільно складена, що не відповідало правилам збереження⁷⁵. Перевезена бібліотека І. Франка, яка хронологічно охоплювала період від XVI до початку XX ст., у липні 1950 року лежала в запакованих ящиках⁷⁶.

У таких умовах розпочався видрук двадцяти томника І. Франка. Протягом 1950 року побачили світ три томи нового видання: II, III, IV. Якщо врахувати, що видання планувалося завершити протягом 1950–1951 років⁷⁷, темпи не вражали⁷⁸. На початок 1952 року, як свідчить доповідна записка Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР (від 4 березня 1952 року) Президії АН УРСР, вийшли з друку 2, 3, 4, 5, 6, 7 томи видання творів І. Франка. Ще сім томів (1, 8, 9, 10, 11, 12, 13) були передані до друку, а два томи (14 і 15) підготовлені. Натомість решта томів, які відповідно до тематичного плану Інституту планували завершити у 1952 році, не були готові⁷⁹. На середину 1954 року Інституту вдалося видати всього 12 томів, а ще чотири – перебували «у виробництві»⁸⁰.

⁷¹ Там само. Арк. 5–6.

⁷² Головата Л. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. 1940–2005: історичний нарис // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України. Львів, 2005. Вип. 13. С. 157.

⁷³ ІА НБУВ. Ф. 261. Оп. 1. Спр. 211. Арк. 21–22.

⁷⁴ Там само.

⁷⁵ ІА НБУВ. Ф. 261. Оп. 1. Спр. 211. Арк. 16–17, 18.

⁷⁶ Там само. Арк. 16.

⁷⁷ Науковий архів Президії НАН України. Ф. Р-251. Оп. 8. Спр. 180. Арк. 59.

⁷⁸ ЦДАВОВУ. Ф. Р-2. Оп. 8. Спр. 11374. Арк. 191.

⁷⁹ ІА НБУВ. Ф. 261. Оп. 1. Спр. 299-а. Арк. 3; Спр. 293. Арк. 2.

⁸⁰ Там само. Спр. 385. Арк. 1.

Реалізація задуманого в черговий раз натрапила на серйозні перешкоди. В Інституті української літератури виданням творів класиків української літератури, в т. ч. І. Франка займалися не відділи і спеціалісти, які досліджували історію української літератури, а відділ рукописів, основним завданням якого були облік, належне зберігання, складання науково-довідкового апарату, а також розшук і придбання нових рукописів. Посилилися також цензурні обмеження. Зважаючи на час підготовки і виходу цього видання – пору жорсткого ідеологічного контролю в державі, упорядники змушені були робити купюри, усувати з Франкових текстів міркування, що не відповідали тодішнім політичним доктринам, фальшувати його спадщину⁸¹. Видання затягнулося аж до 1956 року. Уже після того, як десятий том був надрукований, цензори Головліту виявили у ньому присутність творів, які, на їхню думку, були «нехарактерні для світогляду і всього напрямку творчості великого письменника-демократа (“Не пора, не пора...”, “Розвивайся ти високий дубе” та ін.)», і весь тираж довелося «порізати» і «готувати том заново»⁸². «Серйозні недоліки» й «грубі помилки» знайшли також у примітках до II-го тому⁸³. Республіканські директивні органи постійно вказували дирекції Інституту літератури на порушення термінів видання творів І. Франка, на відсутність сталих наукових принципів підготовки текстів, незадовільну роботу членів редколегії і т. ін.⁸⁴

Упорядникам і редакторам нового видання не вдалося уникнути принципової, ділової критики й від М. Возняка, який ще у 1951 року опублікував в академічному «Віснику» статтю, присвячену насамперед розглядові мовно-правовисних засад видання творів І. Франка. Продовживши ту наукову дискусію, яка виникла у 1940 році на першому засіданні ювілейного видання творів письменника, автор не лише вперше оприлюднив її перебіг, але й знову наполягав на своїй позиції щодо мовного редагування, що відрізнялася від концепції В. Сімовича⁸⁵ і полягала в тому, щоб усі художні твори письменника в академічному виданні видавати з обов'язковим збереженням особливостей мови, без усіяких втручань⁸⁶. Академік, здавалося, психологічно зламаний ідеологічними кампаніями, виявив вражаючу твердість характеру і непоступливість щодо своїх наукових і моральних принципів, торкнувшись проблеми наукової

⁸¹ Фальсифікацію було здійснено у 13-му томі, де упорядники (М. Деркач, О. Кисельов) помістили поему антиклерикального змісту «Папі в альбом», яка І. Франкові не належала, а була твором М. Колодія – особистого секретаря письменника в останній період його життя.

⁸² ЦДАВОВУ. Ф. Р-2. Оп. 8. Спр. 11374. Арк. 194.

⁸³ Там само. Арк. 195.

⁸⁴ Там само. Арк. 190–196, 207, 209–210.

⁸⁵ Див. детальніше: *Нечиталюк М.* Моя пора, моє багатоліття. С. 261–264.

⁸⁶ *Возняк М.* Про принципи видавання творів І. Франка // Вісник Академії наук Української РСР. 1951. №7. С. 50.

етики. Він нагадав редколегії нового видання, що не варто так відверто ігнорувати набуток редакторів і упорядників нереалізованого у 1941 році проєкту. Порівнюючи зміст другого тому 25-томного видання із змістом другого тому 20-томника, М. Возняк стверджував їх фактичну ідентичність, навіть включно з друкарськими помилками. Академік писав:

«Щодо друкарських помилок у другому томі творів Франка 1941 р. стверджую, що я не мав жодного аркуша коректури, а лише виробив проспект 25 томів ювілейного видання і стояв на чолі і керував роботою працівників, що приготували 20 томів, я підписав їх до друку й відіслав до Києва»⁸⁷.

Він нагадав колегам з Києва, що в примітках до оповідання «Чума» (II том), де подано ґрунтовне історико-літературне пояснення – коментар щодо умов виникнення цього твору, упорядники і редактори двадцяти томника, передруковуючи дослівно довідку, чомусь пропустили джерело, тобто кінцеві слова: «Дослідження цього питання провів акад. М. С. Возняк»⁸⁸. На думку вченого, саме це дослідження вимагало більше праці, ніж редагування всього другого тому творів у виданні 1950 року⁸⁹. Очевидно, М. Возняк слушно вважав, що привласнення чужої праці маскувалося усуненням прізвищ реальних

⁸⁷ Там само. С. 60.

⁸⁸ Там само.

⁸⁹ Там само. Принагідно зазначимо, що у 1951 році вийшов з друку «Курс сучасної української літературної мови», написаний в Інституті мовознавства АН УРСР. У ньому був опублікований розділ «Просте речення» Ю. Шевельова, підготовлений ним напередодні радянсько-німецької війни. На час виходу «Курсу» редколегія знала, що Ю. Шевельова, таврованого в СРСР як буржуазного націоналіста, в Україні немає, то ж відповідальний редактор книги, директор Інституту, академік Л. Булаховський не наважився поставити ім'я автора розділу. Він вийшов з друку безіменним з редакційною приміткою «Опрацював за матеріалами Інституту мовознавства Академії наук УРСР Л. А. Булаховський». Це не дало підстав автору – Ю. Шевельову – говорити про факт привласнення його праці академіком, який у такий спосіб взяв відповідальність на себе за його зміст (Див.: Шевельов (Шерех) Ю. В. Я – мене – мені... (і довкруги...). С. 274, 286). Зрозуміло, Л. Булаховський, тверда і не поступлива в принципових питаннях людина (Див.: Лукінова Т. Б. Леонід Арсенійович Булаховський (до 50-річчя з дня смерті) // Мовознавство. 2011. № 6. С. 13), ризикував, про що свідчить заслуховування 3 липня 1953 року Президією АН УРСР доповіді спеціальної президіальної комісії, що вивчала матеріали про вказану історію. Президія АН УРСР за наслідками її обговорення, прийняла ухвалу, яка констатувала, «що дійсний член АН УРСР Л. А. Булаховський зробив значну помилку, використавши при складанні одного з розділів «Курсу сучасної літературної української мови» матеріал, написаний до війни буржуазним націоналістом Шевельовим, який під час війни залишив Україну, причому дійсний член АН УРСР Л. А. Булаховський зазначив в «Курсі», що цей розділ опрацьований ним по матеріалам Інституту мовознавства». Одночасно Президія АН УРСР зобов'язала Інститут мовознавства і його директора, який «визнав цю свою помилку», «при другому виданні “Курсу” виправити всі недоліки, частково змінивши автуру», зокрема «заново написати цей [Ю. Шевельова. – О. Л.] розділ» (ЦДАГО. Ф. 1. Оп. 24. Спр. 2734. Арк. 140–141).

виконавців. Коли у 1955 року нарешті вийшов з друку перший том (нагадаємо: М. Возняк пішов з життя восени 1954 року), редколегія в редакційній статті, згадавши в дуже обтічній формі спробу видання збірки творів І. Франка до 25-річчя від дня смерті письменника, жодним чином не розкрила масштаби праці упорядників у 1940–1941 роках, не показала внесок кожного з них зокрема, хоча наукова етика вимагала це зробити. У статті нічого не було сказано і про видрук двох томів тодішнього ювілейного видання. Загалом, складається враження, що редколегія намагалася всіляко приховати доробок попередників. Не маємо сумніву, що на початку 1950-х років оприлюднити прізвища літературознавців, упорядників і редакторів 25-томника, які були репресовані або емігрували за кордон, було неможливо з політичних міркувань. Але насторожує факт, що навіть після аргументованих публічних доказів М. Возняка, що другий том нового видання є звичайним передруком другого тому ювілейного видання (додані ідеологічні наліпки до окремих коментарів справи не міняють), упорядниками названо Ю. Кобилецького і М. Сиваченка. На серйозні розмірковування наводить факт, що прізвища упорядників двадцятитомника були оприлюднені лише після смерті М. Возняка, хоча перший том (правда, без передмови) був готовий ще в 1949 році. Залишається нерозв'язаним питання: чому публічно висловлені М. Возняком докори щодо порушення норм наукової етики (фактично – щодо плагіату) редколегією і упорядниками II тому двадцятитомника не одержали належної відповіді. Ніхто не вважав за потрібне заперечити очевидне?

У зв'язку з цим виникає кілька питань: Чи були використані ще якісь матеріали із підготовлених у 1940–1941 роках томів ювілейного видання у новому виданні 1950–1956 років? Якщо так, то якою мірою? Відповідь можна було б одержати, розшукавши гранки (верстки) та рукописи невидрукованих, але підготовлених до друку двадцять одного тому 25-ти томної збірки. Ці матеріали, які, судячи з листа голови Відділу суспільних наук АН УРСР академіка М. Птухи, у липні 1945 року перебували в Інституті української літератури ім. Т. Г. Шевченка, варто звірити з виданням 1950-х років. І нарешті, якою виявилася доля тих томів 25-ти томної збірки і матеріалів до них, які у 1950 році разом з бібліотекою І. Франка вивезли до Києва?

Усі згадані матеріали і супровідна документація ще чекають на свого дослідника. Вони дають можливість точніше реконструювати історичну картину, пов'язану з підготовкою до друку двадцятип'ятитомника І. Франка. Тут відкривається широке поле для досліджень та інтерпретацій, на якому могли б працювати історики та літературознавці. Зрештою, шукати істину ніколи не пізно.

Звіт комісії Президії АН УРСР про результати перевірки стану роботи з підготовки до друку збірки творів І. Франка (15–17 лютого 1941 року)

Обследование состояния работы по подготовке к печати 1) собрания сочинений И. Франко и 2) академического собрания сочинений Т. Шевченко в институте украинской литературы им. Т. Г. Шевченко Академии наук УССР.

Произведено ученым секретарем Отделения общественных наук, чл[е-ном]-корресп[онден-том] АН УССР Л. М. Славиним и консультантом плановой комиссии Л. С. Райковским.

1) По собранию сочинений Ив. Франко.

Работа по подготовке к печати собрания сочинений Ив. Франко начата: 1) 1-го марта 1940 г. во Львовском отделении Института украинской литературы; 2) 20 мая 1940 г. в Киеве (после утверждения правительственной комиссией проспекта издания).

Институт украинской литературы должен был закончить всю работу по сдаче издания Держлитвидаву (по предложению правительственной комиссии) к 1. I. – 1941 г. В соответствии с этим институт украинской литературы заключил договор с Держлитвидавом, обязавшись сдать все 25 томов собрания сочинений к 1. I. – 1941 г.

План этот оказался невыполненным, сроки были институтом нарушены.

На 1 января Институт смог сдать Держлитвидаву лишь 13 томов, т. е. 50 % собрания сочинений Ив. Франко (том 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14; художественные произведения Ив. Франко). Такое же количество сданных в печать осталось и на день настоящего обследования – 15 февраля 1941 г.

В таком же положении остаются в настоящее время остальные 13 томов, не сданных вовремя в печать.

Тома 11 и 15 (последние 2 тома с художественными произведениями) уже готовы и зам. Директора ин-та тов. Д. Д. Копица намеревается их сдать в издательство в ближайшие дни (по его словам, 17–18. II).

Пять томов, включающие литературно-критические статьи Ив. Франко, прошли все стадии подготовки (скомплектованы, составлены комментарии, отредактированы и научными, и литературными редакторами). Сейчас они находятся на последнем просмотре у акад. Возняка, который вносит ряд существенных изменений в состав этих томов, благодаря чему сдача их издательству задерживается. Тов. Д. Д. Копица надеется, что к 1 марта можно будет эти пять томов передать для печати.

В более отсталом состоянии находятся шесть томов, содержащие переводы И. Франко из иностранной литературы и статьи Ив. Франко по вопросам

западноевропейской литературы. Только сейчас научные редакторы (составители и комментаторы) этих томов заканчивают свою работу. После этого должны приступить к своей работе литературные редакторы (гг. Гавриш и Тараринов), которые по планам т. Д. Д. Копицы могли бы закончить свою работу в середине марта, что по мнению исследователей не вполне реально, ибо эти же товарищи должны будут значительное время в этот же период тратить на чтение корректур набранных в типографии томов.

Держлитвидав предъявляет серьезные претензии в связи с создавшимся положением, поскольку более или менее в срок им получены только 50 % томов, остальные же тома поступят с опозданием в два, три, а может быть и четыре месяца, что угрожает срывом выполнения правительственного задания по выпуску собрания сочинений И. Франка к юбилейным дням (к 1 VIII 1941 года). Положение с взаимоотношениями с Держлитвидавом осложняется с еще одним очень серьезным вопросом: Институт литературы задерживает корректуры полученных им от Держлитвидава первых четырех томов собрания сочинений (первые два тома получены 12 января 1941 г., вторые два тома – 25 января 1941 г.) Более того, корректуры этих томов еще не читались в связи с тем, что еще не решены до конца вопросы языкового характера, связанные с внесением изменений в язык Ив. Франко (около 2000 слов должны быть утверждены).

Вследствие каких причин создалось такое положение с подготовкой собрания сочинений Ив. Франко?

Нужно, прежде всего, отметить, что Институт украинской литературы им. Т. Г. Шевченко АН УССР (и, в частности, тов. Д. Д. Копица) проделал очень большую и сложную работу по подготовке этого издания за сравнительно небольшие сроки (10-12 месяцев).

Вместе с тем, институт не справился с окончанием всей своей работы в правительственный срок – 1 января 1941 года.

Основными причинами следует считать: 1) отсутствие у дирекции ежедневного оперативного графика всей работы по подготовке издания на весь период подготовки последнего; в связи с этим не могло быть той четкой оперативности в повседневном руководстве всеми многообразными сторонами работы всего коллектива составителей, редакторов и аппарата, которая требовалась в таком спешном высокоответственном деле; 2) недостаточная мобилизованность для этой важнейшей работы киевского коллектива работников института, который как раз и повинен в судьбе шести наиболее отставших томов (с переводными произведениями и статьями по западноевропейской литературе), который, несмотря на действительно большие трудности с этой частью томов собрания сочинений, должен был так поставить свою работу, чтобы трудности все преодолеть и вовремя все тома выполнить и сдать.

Предложения:

1) Обратить внимание дирекции института и коллектива его работников на то, что институт не выполнил ответственного правительственного задания по сдаче в печать всего собрания сочинений Ив. Франко к 1 января 1941 г.

2) Сдать Держлитвидаву пять томов с литературоведческими статьями Ив. Франко не позднее 1 марта 1941 г.

3) Сдать Держлитвидаву шесть томов с переводными статьями по западно-европейской литературе не позднее 15 марта.

4) Не позднее 20 февраля решить все вопросы, касающиеся языка Ив. Франко и просмотра списка 2000 отмеченных редакторами терминов.

5) 4 набранных тома, присланные Ин-ту Держлитвидавом для корректурного просмотра, вернуть издательству не позднее 25 февраля.

6) В дальнейшем организовать работу читающих корректуры так, чтобы ни один том не был задержан институтом против сроков, обусловленных договором.

7) Дирекции института подать к 20. II. отделению и президиуму точный полный график прохождения всех работ, как связанных с окончанием подготовки к печати оставшихся 11 томов собрания сочинений, так и по чтению корректур собираемых томов. В графике указать всех исполнителей, занятых на этих работах, точные сроки выполнения каждой работы и т. д.

8) Постановление Президиума по этому вопросу срочно обсудить на ученом совете института. Ученому Совету в дальнейшем обсуждать ход работ по Франко еженедельно.

9) Предложить Бюро Отделения общественных наук установить контроль за выполнением постановления президиума. [...]

15-17. II. 1941 г. Член-корреспондент
Консультант Плановой Комиссии

(Л. М. Славин)
(Л. С. Райковский).

Лист голови Відділу суспільних наук АН УРСР академіка М. Птухи до Президії АН УРСР від 4 липня 1945 року у справі поновлення наукового видання творів Івана Франка у 25 томах

В 1941 р. Інститут української літератури ім. Т. Г. Шевченка працював над 25-томним науковим виданням творів Івана Франка. Два томи цього видання вийшли з друку, а саме I та 17-й⁹⁰. Значна частина видання була цілком підготовлена, відредагована і здана Держлітвидав у для друку, але робота була припинена у зв'язку з Вітчизняною війною.

Значна частина цієї роботи зберігається в Інституті, а саме I, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV, XV, XIX, XXI, XXII, XXIII, XXIV, XXV в гранках та рукописах; решта роботи загинула у Львівській та Харківській друкарнях.

Просимо порушити клопотання перед Раднаркомом УРСР про поновлення наукового видання творів Івана Франка у 25 томах та про поповнення складу редакційної колегії. З десяти членів Редколегії залишилось тепер тільки шість: дійсні члени АН УРСР: О. І. Білецький, М. С. Возняк, О. Є. Корнійчук, П. Г. Тичина, а також т.т. І. С. Кобелецький, Д. Д. Копиця (в Червоній Армії). До Редколегії слід ввести дійсного члена АН УРСР М. Т. Рильського і зав. відділу Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка Є. П. Кирилюка.

Голова Відділу суспільних наук АН УРСР,
дійсний член АН УРСР М. В. Птуха
4. VII. [19]45 р.

Науковий архів Президії НАН України. Ф. Р. 251. Оп. 1. Спр. 185. Арк. 30.

Oleksandr LUTSKYI

TWENTY-FIVE-VOLUME EDITION OF WORKS BY IVAN FRANKO: LVIV CONTRIBUTION

The article highlights the history of implementation of the research and publishing project of 1940-1941 to prepare for publication the jubilee twenty-five-volume collection of literary and artistic heritage of Ivan Franko and highlights the staff's contribution of the Lviv department of the Institute of Ukrainian Literature named after TG Shevchenko of the USSR Academy of Sciences. It was found out that namely Lviv philologists, headed by Academician M. Vozniak, were entrusted with the main

⁹⁰ Помилка – надруковано 2-й і 12-й томи. – О. Л.

work of searching, selecting and scientifically checking the texts of works, ensuring their linguistic and stylistic design, compiling the scientific reference apparatus of the publication, etc. The reasons which caused difficulties and obstacles in timely performance of the task are specified. It turned out to be much more difficult for the management of the Institute and its subordinates - the main compilers and editors in Lviv than it seemed at first and it wasn't possible to achieve the planned completely. Before the beginning of the German-Soviet war, the State Literary Publishing House of Ukraine managed to publish only two volumes of I. Franko's works, although a team of Lviv scientists submitted to print a scientifically developed set of works of twenty volumes. German-Soviet war interrupted further printing. It's shown that the attempts of M. Vozniak in the new public-political conditions of the postwar period, which left him a very modest space of creative activity, to complete the publication of all volumes of the twenty-five-volume were ultimately unsuccessful.

Key words: Ivan Franko, twenty-five-volume edition, Lviv department of the Institute of Ukrainian Literature named after TG Shevchenko of the USSR Academy of Sciences, compilers, editors, M. Vozniak.